Այժմ հարցը նորանումն է, թէ Խորվիրապի մօտէն ճանապարհ ընկնելով Հայոց բանակը, նոյն ուղղութեամբ, որով տանում է նորանց պ. Շէրմազանեանը, մի օրուայ մէջ մինչև ուր կարող էին հասնել։

Երկաթուղու գաղափարն անգամ այն դարումը ծանօթ չէր Հայերին։ Եթէ ընդունենք Հայոց բանակը մի օրուայ մէջ անդադար յառաջ տանելու լինէր իր արշաւանքը, նա կը հասնէր միայն մինչև Մասիս լերան արևելեան ստորոտը, այսինքն այժմեան Մագուայ դաշտին։ Ուրեմն պարոն Շէրմազանեանի խօսքերից եզրակացնելով, այստեղ պէտք է համարել Արտազը կամ Աւարայրն։

Բայց Մագուայ դաշտը, ասում է պարոն կրիտիկոսը, չէ Արտազը և ոչ Աւարայրն, այլ նորան կոչում է պատմական Գերատայ դաշտը։

Եւ այսպէս, չհեռանալով իր հիմնական փաստից, պարոն Շէրմազանեանը թողում է այժմեան Մակուն (Արտազը) անցնում է մինչև Ղարա-Զիաղին (սխալմամբ կոչելով նորան Ղարա-Զիաղին) գիւղը, և այնտեղ Զօրի դաշտը ցոյց է տալիս պատմական Աւարայրի դաշտի լինելը, որը Խորվիրապից ոչ թէ մի օրուայ, այլ երեք օրուայ ճանապարհորդութեան հեռաւորութիւն ունի։

Մեր ընթերցողներին ցոյց տալու համար, թէ պարոն Շէրմազանեանը ինքն չը գիտէ թէ ինչ է գրում, այլ միմիայն լոկ անուններ է շարում միմեանց պոչից, և պատմական խառնիխուռն, անկապ վկայութիւններ է թափ տալիս, աւելորդ չենք համարում յիշել նորա խօսքերից մէկը, որ ոչ միայն հակառակում է իրեան, այլ բոլորովին հաստատում է պարոն Րաֆֆիի կարծիքը։

Պարոն Շէրմազանեանը բոլորովին չխիթելով իր երկար և անկապ գրուածքի խօսքի մէջ, և մոռանալով իր միանգամ Աւարայրի դաշտի Խորվիրապից մի օրուայ ճանապարհի հեռաւորութեամբ ցոյց տալը, միւս անգամ, ընդհակառակն նորա այժմեան Ղարա-Զիաղինի մօտ Զօրի դաշտումը ցոյց տալը,—ասում է, „որպէս զի ընթերցողներին աւելի շատ կարողանամ հասկացնել, յարմար եմ համարում սկսել ուղևորութիւնը Խորվիրապէն դէպի Հեր և Զարեւանդ գաւառն, որոց մէջն պէտք է որոնած Աւարայրը և Տղմուտը“։

Հիմնուելով պարոնի վերջին խօսքերի վերայ, պէտք է վճռել, թէ Աւարայրը և Տղմուտը գտնըւում են Հերի և Զարևանդի մէջ տեղում։

Շատ լաւ։

Համարելով Հերը—այժմեան Խոյը, Զարևանդը—այժմեան Սալմաստը, (որոց մասին պարոն Րաֆֆին և պարոն Շէրմազանեանը համաձայն են միմեանց հետ)—ուրեմն Աւարայրն և Տղմուտը պէտք է որոնել, ոչ թէ Ղարա-Զիաղինի կամ Զօրի դաշտերումը, այլ այդ երկու մահալների, այսինքն Խոյի և Սալմաստայ մէջ տեղում։

Կալով մի այդպիսի եզրակացութեան, ստիպըւում ենք հարցնել պարոն Շէրմազանեանին,—Միթէ պարոն Րաֆֆիի ցոյց տուած տեղը Խոյի և Սալմաստայ մէջ տեղումը չէ։

Մենք չենք կարծում որ պարոնը չը համաձայնի մեզ հետ, երբ ինքը խոստովանում է պարոն Րաֆֆիի ցոյց տուած տեղերի Խոյի և Սալմաստայ մէջ տեղում լինելը *)։

Ուրեմն պարոն Րաֆֆին ինչով է սխալ իր կարծիքի մէջ։

Վերջին հարցը թողումենք նորից մտածել պարոն Շէրմազանեանին...

Միայն կաւելացնենք այդքանը, որ պարոն կրիտիկոսը ցանկացել է իւրեան ցոյց տալ ոչ միայն հմուտ Հայոց պատմագրութեան, այլ և Պարսից և Արաբացւոց։ Պ. Րաֆֆիի Ղազանֆարի յիշատակարանի մասին նա ասում է, իբր թէ Արաբացի Մահմադ Հանիֆին է պատկանում և ոչ Ղազանֆարին։ Պարոնը „լսել է զանգի ձայն, բայց չը գիտէ ուր է այն“։

Մահմադ Հանիֆի յիշատակարանը գտնըւում է, ոչ թէ Խոյի մօտ, այլ Ուրմիոյ և Սալմաստայ մէջ տեղում, Խաք—Սու կոչուած գիւղի հանքային տաք ջրերի մօտի գերեզմանատանում, ուր տեղային սուննիների ուխտատեղին է։

Իսկ պարոն Րաֆֆին այդ տեղի մասին ոչինչ չէ գրել։

Ախ. ես մոռացայ ասել, որ պարոն Շէրմազանեանը իր քննադատութիւնը, անդրան բազմամասնեայ նիւթերից խառնած, թէև կատարեալ Թուրքի հարիսայ է շինել, այսու ամենայնիւ պէտք է խոստովանած, որ նա մի նշանաւոր բնագիտական գիւտ է արած, որն է արդիւնք նորա երկարամեայ Պարսկաստանի աշխարհի հետազօտութեանը,—այն է անուշահոտ մշկի իւր ցոյց տուած Աւարայրի դաշտումը արածող այծեամների պորտի վերայ գոյանալն։ Եթէ լուսաւոր Եւրոպան իւրեան թոյլ կը տար հաւատալ այդպիսի առասպելին, մեք խորհուրդ կը տայինք պարոնին իւր արած գիւտը Լօնդօնի արքունական ընկերութեան բնագիտական ազգաբանութեան յայտնել, ի փառս հայ գիտութեան։

Մելքզադէ։

*) Տես Արարատ համար ժա. 426 երեսի երկրորդ էջի 17-երրորդ տողից սկսեալ մինչև 37-երրորդ տողի վերջը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Փարիզի մի լրագրում տպեցաւ Իսպանիայի թագաւորի հրաժարականը որով նա հրաժարվում է գահից։ Միւս անգամ մենք կաշխատենք մեր ընթերցողներին այդ թղթի բովանդակութիւնը առաջարկել։

—Խօսք կայ որ Իսպանիայի հանրապետութեան նախագահ պիտի նշանակվի Մարկիզ Օրէնդէ։

—Այն լուրը իբր թէ Իսպանական հանրապետական նաւերակները Պորտուգալիա ուղարկվեցան, այնտեղ էլ հանրապետական գաղափարը քարոզելու համար,—չէ հաստատվում։

—Моск. Вѣд. լրագրին հաղորդում են Վիեննայից որ այնտեղ պատրաստութիւն են տեսնում Ռուսաց կայսրին ընդունելու համար։ Կարծում են որ Նորին Մեծութիւնը յունիսի կէսին կը լինի Վիեննայում, իսկ Պրուսիայի կայսրը փոքր ինչ ուշ կը հասնի Աւստրիայի մայրաքաղաքը։

—„Միջազգային հեռագրական ընկերութիւնը“ հաղորդում է, որ այս օրերս Ֆրանսիայի հանրապետութեան նախագահ պ. Թիէրը պիտի յայտնէ Ազգային-ժողովին որ Գերմանիայի հետ յարաբերութիւնները ամենաաջող ընթացք ընդունեցին, և որ շուտով կը վճարվի Գերմանիային Ֆրանսիայի վերջին մի միլիարդ պարտքը։ Նմանապէս Թիէրը պիտի յայտնէ, թէ ինչ է Ֆրանսիայի այժմեան նիւթական դրութիւնը և ինչ էր նա Գերմանիայի հետ խաղաղութեան պայմանները կապելուց յառաջ։

—Ինչպէս յայտնի է երեւելի Կաստելլարը նշանակվեցաւ Իսպանիայի արտաքին գործերի մինիստր։

—Կ. Պօլսի «Մասիսը» հաղորդում է՝ «Մամլոյ վերայ հաստատեալ օրինաց մէջ ինչ ինչ փոփոխութիւններ մտցնելոյ համար կազմուած յանձնաժողովը՝ որ փոխ. Գ.. Օսման էֆէնտիէն, Մաճիտ պէյէն Բահրիս էֆէնտիէն կը բաղկանայ, հինգշաբթի օրն առաջին նիստ մ՚ըրաւ փոխ. Սադուլլահ պէյի նախագահութեամբ։ Պանդուխտեան Պօղոս էֆէնտին ալ քարտուղարի պաշտօն կը կատարէ։

—Ֆրանսիական „La Patrie“ լրագրին հաղորդում են որ Թիէրը թոյլ տուեց Իսպանիայի առաջվայ թագուհու Իզաբէլլայի որդուն, պրինց Ալֆօնսին, Փարիզում կենալ այն պայմանով, որ նա թշնամական մտադրութիւններին ձեռք չը տայ Իսպանիայի այժմեան քաղաքական ձևի դէմ։

—Իտալական „La Nazione“ լրագիրը չէ զարմանում որ Իսպանիայի թագաւոր Ամէդէյը գահից զրկվեցաւ։ Այդ միշտ սպասելի էր, ասում է լրագիրը, մանաւանդ այն րոպէից, երբ թագաւորը շրջապատեց իրան Ցօրիլյայի պէս արմատականներով։

—Փետրվարի 4-ին (16) Աւստրիայի կայսրը ընդունեց Պարսից դեսպանին Միրզա-Մելքոմխանին։

—Խօսք կայ, որ Թիէրը յայտնեց Իսպանիայի դեսպանի Օլոզագային, որ ինքն վճռեց ճանաչել Իսպանիայի հանրապետութիւնը։

—„Times“ Անգլիական լրագիրը ասում է, որ Պորտուգալիան մի շրջաբերական ուղարկեց Եւրոպական զանազան պետութիւններին, որտեղ ցոյց է տալիս բոլոր վտանգը, որ սպառնում է նորա խաղաղութեանը հարևան Իսպանիայի հանրապետական ձևի հաստատումն։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ուրմիից հաղորդում են, անցեալ տարի Պարսկաստանի սովի պատճառաւ Համադանից քաղաքս եկած հարիւրի չափ ընտանիք, որ կերակրվում էին մեծ մասամբ տեղային Ամերիկացի միսիօնարների ծախսով, ստացան Լօնդրայից 2000 թուման (6000 ռուբլի) օժանդակութիւն, որ հասաւ է օրերիս։

⁂

Փետրվարի 14-ին չորեքշաբթի օրը Թիֆլիսի քաղաքական թատրոնում հայ-դերասանական խումբը ներկայացրեց Շէկսպիրի «Հրէա» դրաման, իսկ կիրակի փետրվարի 18-ին, նոյն խումբը ցերեկվան ներկայացումն տուեց՝ խաղացին հանգուցեալ Մ. Տէր-Գրիգորեանցի „Խոտորնակին խոտորնակ“ կոմէդիան։

⁂

Նորին Մեծութիւնը Պարսից Շահը հետեւեալ խօսքերն է ասում Մազանդարանի նոր կուսակալ Մուխբ-ուլ Մուլքին, նորա իւր պաշտօնակալութեան տեղը գնալու ժամանակ. «Ձեր ուղևորութեան մէջ մի դռան անգամ չը պիտի առնէք ժողովրդից ոչ կաշառքի և ոչ ընծայի անունով, ոչ դուք և ոչ ձեր աստիճանավորներն, և ոչ ձեր ծառայքը, որպէս զի պահպանուի մեր հպատակների բարօրութիւնը»։

⁂

Պօլսի Մասիս լրագիրը հաղորդումէ, թէ Իզմիր քաղաքին մօտ ծովին եզերքը կան զանազան սրճատներ, որոց շատերը ջրին վերայ շինուած են։ Դոցանից մէկը, որ կոչվում էր Քիվօթօ, որ իւր հիմքը ամրացուցած էր ծովին մէջը հաստատուած ցցերի վերայ միայն, փթած ցցերի խորտակվելուց, ամբողջ սրճատունը կործանվում է և ծովին յատակն է խորասուզվում, 200-էն աւելի մարդիք իւր հետ տանելով։

⁂

Նոյն լրագրից քաղում ենք՝ Սաքսոնիոյ գահաժառանգ Իշխանը Գերմանիոյ հիւպատոսին հետ Երուսաղէմ մտնելով, քանի օրից յետոյ տեղային Հայոց վանքը այցելութիւն են գնումև Սրբ. Պատրիարքին հետ Ժառանգաւորաց վարժարանն են մտնում։

⁂

Նոյն լրագիրը հաղորդում է. «Իզմիրէն գրուած նամակ մի կը ծանուցանէ թէ 17 տարեկան պատանի մի՝ ծուխ քաշելու արգելք տեսնելով իւր հօրմէն՝ ինք զինք ծովը նետեր խեղդուեր է»։

⁂

Յունվարի 3-ին Վիեննայում բաւական զգալի էին երկրաշարժի չորս ուժեղ հարուածներ։ Այդպիսի երևոյթը Աւստրիայի մայրաքաղաքի մէջ 1768 թուից չէ կրկնվել։

⁂

Մենք ուրախութեամբ ենք տեսնում, որ Կ. Պօլսի լրագիրները անդադար առնում են „Մշակից“ նիւթերը։ Մանաւանդ „Մանզումէի Էֆքեար“ և „Մասիս“ լրագիրները առնում են մեզանից՝ նամակներ, լուրեր, յօդվածներ և վիպասանութիւններ։

⁂

Ռուսաց Сибирь լրագիրը հաղորդում է, որ արևելեան Սիբիրի գլխաւոր կառավարիչը (գէնէրալ-գուբէրնատոր) խնդրեց Ս. Պետերբուրգի մինիստրութենից՝ թոյլտուութիւն տալ կանանց թէ Կրասնօեարսկու և թէ Սիբիրի ուրիշ հիւանդանոցների մէջ ֆէլդշէրութեան (բժիշկի օգնականների) արհեստը սովորելու համար։

⁂

Նոյն լրագիրը հաղորդումէ որ Սիբիրի Տօմսկ քաղաքի հասարակական գրադարանի մօտ բացվելու է մի գրավաճառանոց „Սիբիրի գրավաճառանոց“ անուանված։

⁂

Պ. Էրիցովի Кавказская Старина հնագիտական ամսագրի 3-րդ համարը այս օրերս հրատարակվեցաւ։—Դիտաւորութիւն կայ հիմնել Թիֆլիսում Հնագիտութեան սիրողների ընկերութիւնը։

ԹԻՖԼԻԶԻ ՓՕՍՏԸ։

Ռուսաստան Արտասահման ամեն օր

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ։	Քութաիս Դարբանդ և Երևանդաւառը։
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ։	Բագու Գանջա, Շուշի, Շամախից
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ։	Քութաիս Երևան, Ախալցխա Դարբանդ։
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	. . .
ՈՒՐԲԱԹ։	Քութաիս, Երևան Ախալցխա Զաքաթալ, Նուխի։
ՇԱԲԱԹ	Բագու, Դարբանդ Գանջա։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
(փետրվարի 21-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ) . . .	6 ռ.	11 կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու	4 „	60 „
„ երկրորդ տեսակը . .	4 „	40 „
„ Ամերիկայի սերմից .	6 „	70 „
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	8 „	— —
„ „ երկրորդ տեսակը	7 „	90 „
„ Թարէքեամի	4 „	70 „
ՇԱՔԱՐԸ Ռուսի (Բրոդկու) . . .	8 „	10 „
„ „ միւս տեսակը . .	8 „	— —
„ գազրանիցու տրանզիտ.	5 „	70 „
մաքուր վճարած	8 „	90 „
ՇԱՔԱՐԱՒԱԶԸ Ռուսի.	6 „	60 „
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը.	14 „	50 „
ՂԱՀՎԱ Մօկօ, շատ լաւը . . .	15 „	50 „
„ Մարտինիկայի, ցածրը .	13 „	— —
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը.	1 „	50 „
„ „ երկրորդ տեսակը.	1 „	45 „
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 „	65 „
„ Շորագեալու	1 „	70 „
ԳԱՐԻՆ Երևանի.	1 „	10 „
ՊՂՊԵՂԸ	11 „	60 „
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ.	9 „	80 „
ՄՈՄ	12 „	50 „

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաթ պօլս. . . վճա. . . 6—67½

„ „ Թաւրիզում վճա. . . 4—80

ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 ռուբլին աժէ 345½ ֆր.

ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը) 7 ռուբլի 34 կոպէկը աժէ . . . 1 լիրա

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ (3 փութ 2 գրվ.) ծախվում է . . . 75 ֆրանկ.

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը ծախվում է . . . . 95 ֆր.

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը ծախվում է . . . . 115 ֆր.

„ գառան բուրդը աժէ 125 ֆր.

„ Թարաք. բուրդը աժէ 85 ֆր.

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ։
(փետրվարի 9-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ 32¹¹/₁₆ պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ 347½ սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

Առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ			153
երկրորդ			154½
5 Բանկի տոմսակ	„	1 շրջանի	95½
„ „	„	2 շրջանի	94½
„ „	„	3 շրջանի	—

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑԸ պատիւ է համարում յայտնել Թիֆլիսի յարգոյ հասարակութեան, որ նորերումս արտասահմանից ստացած „Երկաթեա կասէք“ որոց քաշերը հետեւեալն են,—15 փութ. 21, 23½, 24, 36 և 41 փութանոց կան այնպիսիք, որոնք ունին երկու դուռ և բոլորովին ապահովուած են կրակից և կոտրելուց։ Ցանկացողները գնել յիշեալ կասէքը, կարող են դիմել Սիօնի փողոցում, պ. Օնանովի քարվանսարան № 52։ Պէտք է ունենալ ի նկատի, որ գները չեն այնքան բարձր։

ВЪ КАБИНЕТѢ

моемъ, находящемся на Вельяминовской улицѣ, противъ Англійскаго клуба, въ домѣ Кетхудова, составляются дѣловыя бумаги, какъ-то: прошенія, апелляціи, кассаціи и проч., а также проекты всякаго рода нотаріальныхъ актовъ и обязательствъ.

Плата возможно умѣренная.

Петръ Антоновичъ Чарековъ.

„Մշակի“ բաժանորդներին ներկայ համարի հետ ուղարկվում է Մ. Մ. Միանսարեանցի հրատարակութեանց յայտարարութիւնը։

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 22 Февраля 1873 г. — Ծէրէթէլի և ընկ. (նախկին Գուբէլլիի) տպարան — Խմբագիր—Հրատարակող Գրիգոր Արծրունի